

1. Bevezetés

A jogtörténelmi vizsgálódás – érintsen bármely jogágot, avagy annak egy kis szeletét – számos folyamánnyal bírhat: amellet, hogy egy jogintézmény múltbeli működését feltérképezi és számot ad annak változásairól, egyrészt eszköze lehet az élő jog jobb megértésének, másrészt segíthet a jogalkotási és -fejlesztési célok meghatározásában. A büntetőjog területét illetően egyaránt rögzíthető, hogy az egyes jogi kategóriák jelenbeli vizsgálatához – azok dogmatikai elhelyezéséhez és elemzéséhez – szükséges a jogfejlődés útjának nyomon követése, néhol aprólékos fejtegetéssel, míg másutt a fő irányvonalak változásával. Megállapítható, hogy még a 20. század kezdetén sem volt jellemző a büntetőjog rendszeres jogtörténelmi kutatása, ezért is hangsúlyozta annak hiányát mind Bónis György az 1712. évi első magyar büntető törvénykönyv javaslatot elemző írásában,¹ mind Degré Alajos, aki érvelt a büntetőjog és a régi büntetőjogi gondolkodás jogtörténelmi kutatásának fontossága mellett, amelynek célja a létező jogintézmények tökéletesebb megismerése, feladata pedig a jövőbeli jogalkotás előkészítése.² Hozzátette ugyanakkor, hogy a büntetőjog alapjai – szemben a magánjoggal és a perjoggal – nem a múltban, hanem a modern büntetőelméletekben keresendők, ahonnan a büntetőjog a fejlődését előmozdító elveket is nyeri.³ A *de lege ferenda* jogalkotáshoz a történelmi előzmények ismerete azonban azért bír jelentőséggel, hogy behatárolható legyen a büntetőjog alakulása: merre tartson vagy éppen merre ne.

E rövid bevezető és a jogtörténelmi kutakodás megalapozása után a szabadságvesztés egyik sajátos formájának, az életfogytig tartó szabadságvesztésnek a magyar jogban végbemenő kodifikáció- és tudománytörténelmi mérföldköveit, illetve alkalmazási gyakorlatát kívánom bemutatni, az úgynevezett örökös fogság megjelenésétől kezdve – kitérve az egyes kódexekre, tervezetekre, javaslatokra – a *Praxis Criminaliss*sal bezárólag érintett időszakot áttekintve.

2. A szabadságvesztés-büntetés gyökerei: a római jog és a kánonjog

Általánosságban elmondható, hogy a napjainkban gyakran alkalmazott szabadságvesztés viszonylag réginek tekintett jogintézmény, azonban gyökerei korántsem a távoli múltba nyúlnak vissza, hanem csupán a 18–19. században vált meghatározó és elterjedt büntetéssé: „annak ellenére, hogy a büntetések különböző nevei közül a szabadságvesztés felel meg leginkább a büntetés fogalmi kelteinek, ez a büntetés nem csak a 19. században lett általánossá és uralkodóvá a kultúr államokban”.⁴ Kérdést vet fel, hogy a közismert büntetésforma miért ennyire későn intézményesült és vált egyetemessé az európai jogkultúrában, így először az általános szabadságvesztés eredetét szükséges tisztázni.

László Zsuzsanna

Mérföldkövek

Az életfogytig tartó szabadságvesztés lelőhelyei a hazai jogfejlődésben a kezdetektől a *Praxis Criminalis*ig

2.1. A válasz egyik része a kontinentális államok anyajogában, a római jogban keresendő. A börtönt (*carcer*, *vincula*) mint intézményt már az ókori Rómában is ismerték, azonban Theodor Mommsen álláspontja szerint a szabadságvesztést nem alkalmazták általános büntetésként, azt a kései (legújabb) római jog is idegennek tartotta.⁵ Mommsen felfogása a későbbiekben – Molnár Imre szavaival élve, mint *communis opinio* – általánosan elfogadott nézettel vált a kutatók között: Rómában a mai értelemben vett börtönbüntetést nem szabták ki⁶, hanem egyfajta őrző- és gyűjtőhelyként előzetes fogva tartásra, letartóztatásra, a halálraítéltek őrzésére, adott esetben más büntetés kiszabása előtti előzetes büntetésre használták a börtönt.⁷

A *Digestában* Ulpianus jegyzi, hogy a börtön mint büntetés tilos, az a férfiak visszatartására és nem pedig a megbüntetésükre szolgál.⁸ Egy másik forrásból, a *Codex Justinianus* gyűjteményből ismerhető meg Caracalla *epistuláján* keresztül a császár nézőpontja, miszerint elképzelhetetlennek tartotta a szabad emberek örökké tartó fogságra ítéletét – az életfogytig tartó rabság tehát lehetetlen, bekövetkezhetséges büntetésként jelent meg az írott forrásokban.⁹ A börtönbe zárást egyebekben csak a rabszolgák vonatkozásában tették lehetővé – szabad polgárok esetében kifejezetten tiltották –, de ott is inkább az emberek gyűjtőhelyeként, őrzőhelyeként szolgált.¹⁰ Szöllősy Oszkár az életfogytig tartó fegyháznak az állami rabszolgaságot és a bányamunka büntetést feleltette meg az ókori Róma jogrendszerében¹¹, azonban meglátásom szerint ezen szankciók inkább a „polgári szabadság” életfogytig tartó elvesztéséhez kapcsolódtak, mintsem a mai értelemben vett intézményesített, életfogytiglani börtönbüntetéshez. Természetesen létezik olyan álláspont is – így Werner Eisenhut vélekedése –, hogy Rómában ismert volt a szabadságvesztés-büntetés.¹² Ha azonban a kontinentális Európa jelenkortól középkorig visszanyúló jogalakulását áttekintjük, levonható az a következtetés, hogy amennyiben a szabadságvesztés ismert és alkalmazott büntetés lett volna már a Római Birodalomban is, úgy a római jog talaján építkező államok jogában – a büntetőjognak a magánjoggal szembeni, viszonylag lassabb recepciója ellenére is¹³ – előbb-utóbb magától értetődően megjelent volna, értelemszerűen épültek volna a börtönök, és egy könnyen implementálható büntetésként működött volna. Mindezzel ellentétben a római jogból merítkező európai államok büntetőjogi szabálygyűjteményei elvéve, és abban az esetben sem konkretizáltak, tartalmazták a szank-

ciót, továbbá célzottan a szabadságvesztés végrehajtására szolgáló börtönök sem léteztek.

Például szolgál erre a 16. század leghíresebb büntetőjogi kódexe, az V. Károly német-római császár nevével jegyzett *Constitutio Criminalis Carolina* (*Peinliche Gerichtsordnung* Kaiser Karls V., 1532), amely tartalmazta a börtönbüntetést (*gefengknuff*), és – ahogyan azt Mezey Barna is rögzítette¹⁴ – névlegesen említést tett az örökös börtönről is (*ewiger gefengknuff*). A kódex 10. cikkében az állt, hogy amennyiben valakit kellően egyértelmű bűncselekmény miatt bűnösnek találtak és a szent birodalmi rendtartás alapján eljáró hatóságok elítéltek, ha az alkalmazott szankció nem halálbüntetés, sem örökös börtön, úgy az erre a büntetésre vonatkozó ítéletnek összhangban kellett állnia a 196. cikkkel¹⁵, amely utóbbi cikk viszont már konkrét, a büntető eljárásra vonatkozó kötelezettségeket vázolt. Megjegyzendő, hogy a *Carolina* imént idézett rendelkezése egyébként az 1507-es *Constitutio Criminalis Bambergiensis*-ből ered, ahol ugyanezen szöveg a 16. cikkben szerepel (*ewyger gefencknisse*)¹⁶ onnan emelték át változtatás nélkül a *Carolinába*, azonban sem a bambergi kódex, sem az 1532. évi birodalmi kódex az örökös fogságot névleg tartalmazó további jogszabályhelyeken (így a 101. § és a 192. §-ban) nem rögzítette, hogy mit értett örökös börtön alatt, illetőleg azt konkrétan mikor és milyen formában rendelte alkalmazni. Egyedül a 104. §-ban található útmutatás arra nézve, hogy ha a birodalmi kódex egy adott bűncselekményre nem rendelte halálbüntetés kiszabását és nem írta elő az alkalmazandó büntetés formáját és annak mértékét sem, úgy a bűncselekmény körülményeinek és súlyosságának értékelése körében, az egyes területek „jó szokásai és a bölcs bíró belátása szerint” lehetett kiszabni büntetést a közjó érdekében. A *Carolina* tehát névleg tartalmazta az örökös börtönt (ennyiben ismerte), azonban önmaga nem határozott meg alkalmazását tekintve konkrét szabályokat (ennyiben nem ismerte), hanem a mai értelemben véve, úgynevezett generálklauzulaként működhetett: ha a kódex nem rendelkezett egyedi büntetésről, úgy a helyi szokásjog és partikuláris szabályok körében ismert büntetéseket is kiszabhattak, így akár örökös börtönt is. A mai fogalom szerinti szabadságvesztés tehát nem jelent meg expliciten a kor meghatározó büntetőkódexeiben,¹⁷ míg magyar viszonylatban a rendi állam és társadalom korában a halálbüntetést és a testi fenytések alkalmazását részesítették előnyben, mivel a konzervatív, ősi jogaihoz ragaszkodó nemesség ezeket a szankciókat támogatta.¹⁸

2.2. A válasz másik része a szabadságvesztés-büntetés eredetét illetően a kánonjogban keresendő. Különös forrásra bukkanhatunk, ha a szankció forrását elsősorban nem a világi jogban keressük, hanem az egyházi jog területén vizsgálódunk. A szabadságvesztést ugyanis a kánonjog hozta létre úgynevezett penitenciaként – kezdeti formájában zárdában tartással – olyan papokra nézve, akik vétséget vagy büntetést követtek el.¹⁹ A világi jog innen, a *ius canonicum* szabályaiból vette át a büntetést, „s foganata csakhamar mutatkozik abban, hogy szelídebbek lőnek a büntetések, s valamennyire ritkább a halálbüntetés”.²⁰ Az

életfogytig tartó szabadságvesztés mint a szankció egy különös változata, szintén kánonjogi eredettel bír: a büntetés világi törvényekbe való adaptációjával kapcsolatban Szemere Bertalan kiemelte, hogy az örökös börtönt legelőször olyan papokkal szemben alkalmazták, akik a világi jog szerint halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményt követtek el.²¹ Figyelemmel arra, hogy a középkorban a klerikusok nagy tekintéllyel bírtak, indokoltá vált, hogy elkerüljék a kivégzésüket, ezért – még büntetéstani okoktól függetlenül – azután, hogy az egyház III. Ince és VIII. Bonifác pápák által önálló büntetőhatalmat nyert (IV. lateráni zsinat, *Liber Sextus*), bevezették részükre az egyházi bíraskodásban az örökös börtönt, amely később – mint a halálbüntetést megközelítő rangú szankció – átkerült a világi bíraskodásba is. Szemere Bertalan úgy rögzítette a szabadságvesztés fő ismérveit és pozitívumait – szemben a halálbüntetéssel –, hogy a büntetés személyes, mert a bűnös testét és lelkét terheli, erkölcsi, mert rendre, munkára és megbánásra szoktat, osztekony, mert fokozatai változtathatók a kényelmestől az örülés fokáig, bizonyos és egyenlő, mert mindenkinek fáj elveszíteni szabadságát és tekintve lehetséges rosszat, egyenlővé tételhetik, példás, mert elrettentő, tanító, mert benne minden bűnre nézve analógia található, gátló ártani, mert senkit sem ronthat meg, helyrehozható, mert akinek ártatlansága bebizonyosodott, szabadon bocsátható vagy már kitöltött büntetése megtéríthető, végezetül pedig – amit Szemere a legkiválóbb tulajdonságának írt le – szellemi és javító, mert a lélek a magányban és csendben kitisztul, a rabnak nincs jelene, csak jövője.²² A fent leírt és végbemenő folyamattal tehát egybecseng Mommsen azon megállapítása, miszerint a *carcer* az évszázadok folyamán fokozatosan átalakult a szabadságvesztés – így az életfogytig tartó börtönbüntetés – foganatosítási helyévé.²³

3. Korai törvénycikkék és jogesetek az örökös fogságról

3.1. A magyar jogfejlődésben nyomon követhető a szabadságvesztés fokozatos, lassú térnyerése, előbb csak a határozott ideig tartó bezárás, fogság formájában, majd egyre differenciáltabb változatokban. Már I. (Szent) István dekrétumainak második könyvében is található utalás a szabadságvesztés-jellegű bezárásra: ha valaki a kántornapi böjtöt húsvéssal megszegi, valamint ha valaki pén-teki napon húst eszik, egy héten át bezárva kell böjtölnie.²⁴ A bezárás itt azonban még nem kifejezetten büntetési, hanem inkább rövid elzárási, „böjtölési őrizet” volt hivatott biztosítani.

I. (Szent) László dekrétuma második könyvében írtak szerint, aki kivont karddal embert öl, azt tömlöcbe kell vetni a király ítélete szerint, és vagyonát három részre osztani. Ha a rokonai nemest érnek lopáson, úgy tömlöcbe kell vetni, eladni azonban nem kell. Ha valaki királyi engedély nélkül visz lovat árulni a végekre, az ottani ispán vegye el a lovat, a gazdáját pedig vesse addig tömlöcbe, amíg a gazda ispánja bizonyosságot tesz mellette: ha vétkes, bűnhődjék, ha nem, bocsássák szabadon.²⁵ Látható, hogy

László törvényeiben a fogság (tömlöc) mindössze három helyen szerepelt, és részben a nemes emberek büntetéseként, részben pedig a bűnösség megállapítása előtti őrizetként szolgált.

3.2. Rátérve tanulmányom fókuszára, az úgynevezett „örökös fogság” kodifikációs szinten először a 15. századi törvényeinkben jelent meg. Ha a korabeli jogesetek között kutakodunk, megállapítható, hogy a büntetés már a világi törvényekbe való beemelését egy évszázaddal megelőzően is jelen volt a kánonjogban. Először egy 1346. július 11-i feljegyzés említi az örökös fogságot: egy Benedek nevű szigeti lelkész és máramarosi plébános esküt tett az egri káptalan előtt, hogy hű alattvalója lesz az egri püspöknek, és nem ismeri el az erdélyi vagy más püspököt feljebbvalójának. György viski lelkész szintén eskü alatt fogadta, hogyha Benedek nem tartja meg az esküjét, úgy feljeleni a püspöknek. A szövegben előkerül, hogy aki a papi tisztségeket tetteg erőszakosan gyakorolta, azt téves túlkapásai miatt a prelátus kegyétől, hivatalától és minden javától meg kellene fosztani és örökre bebörtönözni. Benedek pap esküszegése esetére rögzítették, hogyha nem tartja meg önkéntes fogadását, úgy az egri Boldog János templomba örökre bebörtönzik, és minden kegyétől és vagyontól megfosztják.²⁶

A következő, szintén az Anjou-korból származó leírás 1349. december 10. napjára datált, amely I. (Nagy) Lajos király hűtlenségbe esett fehérvári kanonoka egyik somogyi birtokának Erzsébet királyné részére történő eladományozásáról szól. A beszámolóban tudomásra hozzák, hogy János, a fehérvári templom korábbi kanonoka öfelségével szemben hűtlenségbe esett, annak egyértelmű jele fennállt, ezért az érsek, a királyság többi előjárója és bárója arra ítélték, hogy mindörökké egy szűk börtönben éljen a fájdalom kenyerén és a nyomorúság vizén.²⁷

Bőséggel található Luxemburgi Zsigmond király uralkodása idejéről – még az 1435-ös első kodifikációt megelőző időből – származó, tisztán kánonjogi meritésű büntetéskiszabás az örökös fogságot illetően. Az 1396. szeptember 18. napján kelt bejegyzés Anthonius de Ponto szebeni püspök, a kánonjog doktora és János esztergomi érsek plébánosa által hozott ítéletről szól Olmodi Péterrel, a sasadi Szent András templom plébánosával szemben. A jogeset szerint a vádlott az egyházat lelkiükben és anyagiukban rosszul igazgatta, az egyházi javakat, kelyheket, könyveket és más ingóságokat elfecsérelte: két kelyhet a familiárisa tulajdonított el, egy misekönyvet pedig maga zálogosított el. 1395 novemberében Almaniai Ulrik budai szénakereskedőt házában agyonszúrta. A vádlott tagadta a cselekményét, mondván, hogy italozás közben Ulrik összeesett egy Balázs nevű emberrel, majd a vádlott közbelépése miatt Ulrik egy bottal fejen ütötte őt, mire a vádlott egy baltával kis sebet ejtett Ulrik fején, azonban megfelelő orvosi kezelés hiányában, néhány nap elteltével Ulrik belehalt sérülésébe. Mivel a vádlott további védekezést nem terjesztett elő, az egyházi tanúk meghallgatását követően hozott ítéletben Olmodi Pétert megfosztották a sasadi javadalmaitól, kötelezték az egyházi javak visszaszolgáltatására, és Almaniai Ulrik gonosz és ok nélküli

meggyilkolása miatt az esztergomi szentszék örökös börtöneibe küldték.²⁸

Az 1414. július 6-i oklevélbejegyzés szerint Krisztián, a Szent Márton templom kántora és Jakab szepesi plébános – ügyvédként eljárva – fellebbezést nyújtottak be János esztergomi érsek plébánosához 160 aranyforint összegű adó miatt, amelyet az érsek az egyháza újjáépítése céljából vetett ki rájuk. Mivel a fellebbezés bejelentése az esztergomi templomban történt, a plébános ezen feldühödve erőszakkal a szobába zárta a kántort és a plébánost, jegyzőjét pedig familiárisokért küldte, hogy tartóztassák le, és vigyék őket örökös börtönbe, egyebekben megparancsolta nekik, hogy az érsek gyalázatára való fellebbezést ne sugalmazzák sem a templomban, sem a városban, különben örök börtönbe zárja őket. Miután az időközben megérkező familiárisok el akarták hurcolni az ügyvédként megjelenőket, ők az erőszaktól megrettenve – az esztergomi plébános örökös börtönbüntetéssel fenyegetése miatt – sem az egyházban, sem Esztergom városában nem tették közzé a fellebbezésüket.²⁹

3.3. Az örökös fogság első megjelenési törvényhelye az 1435:(II.)8. tc. (Zsigmond VI. dekrétuma), amely a 4. §-ban rögzítette, hogy akiről kiderül, hogy esküje ellenére hamisan járt el, vagy hamis jelentést tett, az olyan mint hamisító és hamis esküvő: javadalmainak (ha van neki) elvesztésével bűnhődjék és ezenfelül, akár van javadalma, akár nincs, örökös fogságba kerüljön.³⁰ Tartalmilag megegyezik az előbbi rendelkezéssel az időben soron következő, 1492:43. tc. (II. Ulászló I. dekrétuma), amely az 5. §-ban változatlan formában, örökös fogsággal rendeli büntetni a hamis esküvőket és hamis jelentéstevőket.³¹ Az 1514:48. tc. (II. Ulászló VII. dekrétuma) kifejezetten a Dózsa-féle parasztfelkelésben részes papok szankcionálására született: „a főpapurak pedig az ilyen büntetben részes papokat az egyházlátogatók útján azonnal nyomoztassák ki, és vettessék örökös börtönre”.³² Megállapítható, hogy ezen első kodifikációk az egyházi személyek megbüntetését célozták vagyonszerzéssel és életfogytig tartó szabadságvesztéssel. A büntetésforma korai szakaszában tehát tetten érhető a büntetés fent részletezett kánonjogi volta, mivel a hivatkozott első két törvényhely kánonokkal, egyházi javadalmak és tisztségek (hivatalok) birtokában lévő személyekkel, konventbeli szerzetes áldozárokkal, míg a harmadik törvénycikk a Dózsa-féle parasztfelkelésben részes papokkal szembeni szankcióként szólt az örökös fogságról.

Az időszakhoz kapcsolódó jogesetek bizonyítékai a büntetés kánonjogi alkalmazására, így bizonyosságot nyer azon tény, hogy nemcsak törvényi szinten szabályozták az örökös fogságot, hanem az a köztudatban is létezett, és a gyakorlatban is előfordult. Az I. (Hunyadi) Mátyás király korából származó lejegyzés szerint maga a király írt a pápának az 1480. május 16. napján kelt levelében arról, hogy Hopner Péter boroszlói prépost „örökös bebörtönzést érdemlő bűnei miatt” a Római Szentszék előtt áll, egyben kérte a pápától az ellene áskálódó, hivatalától és javaitól megfosztott prépost elleni fenyítő bulla megerősítését.³³

Egy II. Lajos uralkodása idejére datált oklevélben (1521) számot adnak Lang Máté salzburgi érseknek arról,

hogy Bakócz Tamás esztergomi érsek és rokonai kárára milyen hatalmaskodásokat követett el Frangepán Bernát és fiai. A levélben szerepel, hogy a megnevezettek ellen panaszok sora van, azonban nem törődnek semmivel. Büntetlenül kegyetlenkednek nemesekkel, papokkal és másokkal szemben, soha jót nem tettek, utazókat, szomszédait kifosztották, elragadták, örökös börtöne zárták; királyi követeket és szegény nemeseket is bebörtönöztek.³⁴ A jogeseteket áttekintve levonható a következtetés, hogy a 15–16. században nemcsak ismerték, hanem alkalmazták az életfogytiglani börtönt mint kánonjogi büntetést.

4. Hármaskönyv és a Négyeskönyv

4.1. A korai időszakban alkalmazott dekrétumok, továbbá egyéb partikuláris rendelkezések (például pátensek, statútumok) mellett a Hármaskönyv (*Tripartitum*, 1514) mint a magyar szokásjog első nagy gyűjteménye bírt relevanciával a jogéletben és a jogfejlődésben. Kiemelendő, hogy a 16. században, amikor Werbőczy István országbírói ítéltőmester, királyi személynök és nádor latin nyelven összefoglalta a hazai szokásjogot és jogintézményeket, különálló büntetőjog még nem létezett, annak nyúlványai más jogágakhoz – így a magánjoghoz és a perjoghoz – kapcsolódtak.³⁵ Konkrét büntetőjogi rendelkezések elsősorban találhatók a kódexben, például a hűtlenség eseteinek listázása (Part. I. Tit. 14. – *notae infidelitatis*)³⁶, a vértagadás (Part. I. Tit. 38–39. – *proditio fraterni sanguinis*)³⁷, az okirathamisítás (Part. II. Tit. 16. – *falsarum literarum*)³⁸, a hamis eskü és hitszegés (Part. II. Tit. 30. – *perjurus et fidefragus*)³⁹, vagy a becsületsértés mint „nyelvváltság” (Part. II. Tit. 72. – *emenda linguae*)⁴⁰. A gyűjtemény a cselekmények büntetéseként leginkább a korra jellemző és bevett, egyszerű vagy minősített halálbüntetést (például fővesztés, akasztás, kerékbetörés, karóba húzás, nyakazás) mint rendes büntetést (*poena ordinaria*) határozott meg, ezt egészítette ki a jószágvesztés.

A szabadságvesztés csak a magánjogi kártérítés egyik biztosítékaként és szankciójaként jelent meg a Harmadik Rész 28. címében, amely az ingóság és örökség nélküli parasztokkal és nemesekkel szembeni kár- és adóssághajtásról rendelkezett. Eszerint, ha az elmarasztalt személynök sem öröksége, sem ingósága nem volt, amelyből ellenfele kielégítést nyerhetett volna, úgy ellenfele 15 napon keresztül saját börtönében tarthatta kenyéren és vízen. Amennyiben ezen idő alatt a fogvatartott nem tudott eleget tenni a követelt összeg megfizetésének, úgy eskü terhe mellett – amíg az adósságát le nem rója, minden szereményének harmadát hetente kiszolgáltatja ellenfelének – szabadulhatott. Aki azonban nem tett esküt vagy esküjével ellentétesen cselekedett, azt ellenfele újból letartóztathatta, bebörtönözhetette és mindaddig szolgágra vethette, amíg a teljes kártérítésnek eleget nem tett.⁴¹ Utóbbi kitétel már határozatlan idejűvé változtatta a fogva tartást, különösen, ha az adós egyáltalán nem tudott eleget tenni kármegfizetési kötelezettségének, ugyanakkor a büntetés mégsem büncselekmény szankciójaként vagy intézményesített börtönbüntetés formájában jelent meg.

A gyűjteményben tovább kutatva a szabadságvesztés elemei után, előfordul ugyan a fogság (például Part. I. Tit. 52., 56.) és egy helyen a tömlöc (Part. I. Tit. 52. 5. §) kifejezés is, de a jelzett fogalmak más kontextusban, nem büncselekmények büntetéseiként jelentek meg, hanem az ellenség fogságában töltött helyzetet jelenítették meg.⁴² Rögzíthető tehát, hogy a Hármaskönyv a szabadságvesztést mint tisztán és önmagában büntetőjogi büntetést illetően semmilyen rendelkezést nem tartalmazott.

4.2. Amint a Hármaskönyv, úgy a Négyeskönyv (*Quadrupartitum*, 1553) is ötvözve tartalmazta a magánjog, a közjog és a perjog rendelkezéseit, valamint részint a büntetőjogi elemeket. Noha a gyűjteménytervezet I. Ferdinánd király nem fogadta el, és ezért soha nem is bocsátotta az országgyűlés elé annak megtárgyalása céljából, annyiban mégis érdemes említést tenni róla, hogy a jelen tanulmányban vizsgált életfogytiglani büntetés kánonjogi volta tisztán tükröződik a tervezetben.

Az ország jogának átvizsgálására és kijavítására az 1548:21. tc. jogtudósokból álló bizottságot küldött ki, majd – az 1550:10. tc. általi sürgetést követően – 1553-ra tervezetként elkészült az újabb szokásjoggyűjtemény. A Négyeskönyv olyannyira nem célozta a büntetőjogi szabályok kidolgozását, hogy kodifikátorai – Degré Alajos megállapításai alapján – meg sem kísérelték a büntetőjog rendszerezését, mivel nem tekintették önálló jogterületnek, hanem mindig más jogág szabályaihoz fűzött szankciók jelentették „a büntetőjogot”, így csak egyes részleteket érintően fejlesztették azt.⁴³ A tervezet annyiban kerettörvény-tervezetként tekinthető, amennyiben úgy rendelte büntetni az adott büncselekményeket, hogy nem határozott meg büntetésformát – ebben a tekintetben hasonlít kora legismertebb kódexére, a *Carolinára*, még ha Degré Alajos következtetései szerint a Négyeskönyv szerkesztői valószínűleg nem is ismerték azt, és a gyűjteménynek semmilyen kapcsolata nem volt az 1532. évi kódexszel.⁴⁴ Jellemzője, hogy – amint a *Carolina* is – gyakran rendelt határozatlan büntetést alkalmazni, ami azt jelentette, hogy az elkövetett büncselekményt szankcionálni rendelte, de azt már nem szabályozta, hogy konkrétan milyen büntetés, milyen formában és mértékben kerüljön kiszabásra.⁴⁵

Az életfogytig tartó szabadságvesztés – annak korai formája, az örökös fogság – is többféleképpen tetten érhető a tervezetben. Egyes esetekben a Négyeskönyv visszautalt a korábbi törvénycikkekre, amelyek tartalmazták a szankciót, ahelyett, hogy maga rendelte volna konkrét büntetés kiszabását: ha a tanúkihallgatáson eljáró királyi, palotai és hiteles helyi emberek mint vizsgálók, akik a tanúvalomásról hamis jelentést tettek, és a jelentésük ellentmond a tanú által elmondottaknak, a hamisító vizsgálók méltón kapnak büntetést (Pars. 3. Tit. XXVII.)⁴⁶ – amely büntetés az 1435. és 1492. évi törvénycikkeken az örökös fogságot jelentette. Másutt a gyűjtemény teljes terjedelmében idézte a korábbi törvénycikk szövegét, így a Harmadik Részben a büntetés-végrehajtásról és bírói határozatokról szóló 82. címbe a hamisító és a hamis esküvő kapcsán átvette a 15. századi törvénycikk szövegét (Pars. 3.

Tit. LXXXII.), és így rendelt örökös börtönt alkalmazni.⁴⁷ Egy harmadik helyen börtönbe helyezést rendelt az egyházi ügyben elsőfokon a római Kúriához vagy az apostoli legátushoz fordulókra (Pars. 1. Tit. XXVII.)⁴⁸, míg a Hármaskönyvből fentebb ismertetett kártérítési szankcióként is megjelent a bebörtönzés (Pars. 4. Tit. LIII.).⁴⁹

A Négyeskönyv „szankciótana” annyiban tehát előrébb járt a Hármaskönyvnél, hogy ismerte a börtönbüntetést és az életfogytiglani börtönt is, amelyeket több esetben is rögzített, így a hamis jelentést tevőkre, az egyházi ügyekben eljárókra vagy a Hármaskönyvből átvett kártérítés esetére. Látható, hogy a kódextervezet – átültetve a kánonjogi elemeket – az örökös fogságot a klerikusokra nézve tartalmazta, amely ugyancsak alátámasztja a szabadságvesztés kánonjogi eredetét.

4.3. I. Miksa II. dekrétumában lelhető fel az örökös fogság azon magyar kodifikációs momentuma, amelynek értelmében már nem kizárólag az egyházi bíraskodásban rendelték alkalmazni a büntetést, hanem átkerült a világi bíraskodásba is. Az ügyvédek eskütevéséről szóló 1567:27. tc. 5. §-ában érhető tetten először, hogy már nemcsak klerikális személyeket, hanem világi embereket – jelen esetben ügyvédeket – is sújtottak örökös börtönnel: azokat az idegen ügyvédeket, akik az egyházi és a világi bíróságok előtt is eljárnak az egyszerű polgárok ügyeiben és saját hasznukra összejátszanak, javadalmuk elvesztése mellett – mint csalókat és hamis esküvőket – örökös fogságra kell vetni. Kitionich János jogügyigazgató, alispán és koronaügyész, a büntetőjog-tudomány talán első jelentősebb művelője az 1619-ben kiadott *Directio Methodica* című munkájában – amely a perjogot célozta gyűjteménybe rendezni, és amelyet szokásjogi gyűjteményként később a *Corpus Juris Hungarici*hez csatoltak – az ügyvédekre vonatkozó eljárási szabályok rendszerezése során, a vonatkozó jogszabályok citálása mellett beillesztette az alkalmazott jog közé az örökös fogságot is, idézve az előbbi 1567:27. tc. rendelkezéseit.⁵⁰

5. Kollonich javaslata: a *Praxis Criminalis*

Amíg a korai szokásjogi gyűjteményekben a büntetőjog magánjogi és közjogi jellege vegyült egymással, addig a 17. századra igény jelentkezett a büntetőjog önálló rendszerezésére és kodifikációjára, amelyet az ún. Kollonich-féle javaslat (1687) 6. pontja is rögzített: „a büntető törvénykönyv hiányát hangoztatja, s hangsúlyozza annak szükségességét”.⁵¹

5.1. *Ferdinanda, Kollonichiana, Josephina, Carolina* – a felsorolt megnevezések mindegyike ugyanazt a művet jelöli: a III. Ferdinánd császár által az Enns alatti tartományok (Alsó-Ausztria) számára 1656-ban Bécsben kiadott, német nyelvű büntető rendtartást, eredeti nevén a *Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Österreich unter der Enns* kódexet – amelyet forráshelyén *Ferdinandeaként* is

emlegettek. Kollonich Lipót bíboros, kalocsai, majd esztergomi érsek e rendtartást fordítottatta le teljes egészében latin nyelvre, és szorgalmazta annak bevezetését (innen ered a *Kollonichiana* megnevezés), majd a munka kiadására 1687-ben Nagyszombaton került sor I. József magyar királlyá koronázása alkalmából⁵² (a művet az uralkodónak ajánlották, innen a *Josephina* elnevezés). Az elkészült mű a *Forma processus judicii criminalis, seu praxis criminalis* címet kapta, amelyet a közhasználatban csak *Praxis Criminalis*nek neveztek, ezt követően Szentiványi Márton jezsuita szerzetes 1697-ben latin nyelven felvette a *Corpus Juris Hungarici*be is. Későbbi törvénycikkek (1715, 1723) mellékleteként is csatoltásra került, azt III. Károly királynak ajánlva (innen eredeztethető a *Carolina* megjelölés). A javaslatot ugyan országgyűlési tárgyalás alá vették, azonban Vuchetich Mátyás hangsúlyozta, hogy az ősi jogaikhoz ragaszkodó rendek megtagadták, így végül recepciója elbukott, ugyanakkor a büntetőeljárás formájára vonatkozó ügyekben – ekként a súlyosító és enyhítő körülmények, valamint a vizsgálati kérdések formáját illetően – segítségül hívták a magyar bíraskodásban.⁵³ Réti Illés Elemér álláspontja szerint a *Praxis Criminalis* tekinthetjük az első büntető törvénykönyv javaslatunknak, tekintettel arra, hogy törvénybe iktatás céljából tárgyalta az országgyűlés.⁵⁴ Másként vélekedik Bónis György, aki azért nem ezt tartja az első hazai Btk. javaslatnak, mert eredetileg nem magyar alkotás, és csak 1723-ban, a Bencsik-féle javaslat (1712) után bő egy évtizeddel később került az országgyűlésen napirendre.⁵⁵

5.2. A *Praxis Criminalis* tartalmát tekintve két részből és száz szakaszból álló büntető rendtartás volt, amelyet egészében áthatott a processuális vonulat:⁵⁶ az első részben – fogalmazhatunk úgy is, hogy az általános részben – az alaki (eljárási) büntetőjogi tételek között kerültek elhelyezésre anyagi büntetőjogi rendelkezések is a büntetéseket illetően. A második rész – különös rész – már az egyes bűncselekményeket, azok jellemzőit, büntetésüket, valamint az elbírálásukkal kapcsolatos, egyes eljárási fogásokat, például a letartóztatás és a kínvallatás alkalmazásához számba vehető gyanújelek felsorolását, a kihallgatás során felteendő kérdéseket, az enyhítő és súlyosító körülmények listázását, valamint a hozható ítélet formáját tartalmazta. Kétségtelen tény azon megállapítás, hogy a rendtartás a gyakorló jogászok – elsősorban az ítélkező bírák – részére készült,⁵⁷ útmutatásként, sőt kézikönyvként szolgált az ítélkezésben a bűncselekményre vonatkozó büntetőeljárás menetének rögzítésével, egy helyen összegyűjtve az eljárási és anyagi szabályokat. Ebben a tekintetben valószínűsíthető, hogy az írott jog aligha kerülhetett az egyszerű polgárok kezébe, így a részletszabályok ismeretének hiányában kevésbé bírhatott preventív funkcióval – megelőző erővel – az egyébként brutális büntetéseiről elhíresült szabálygyűjtemény, inkább a megtorlást (represszió) szolgálhatta. Érdekessége, hogy külön, kizárólag az általános büntető anyagi jogra vonatkozó szabályokat soroló résszel nem rendelkezett, hanem az egyes jogkövetkezményekkel kapcsolatos alapmegállapítások is az alaki jog keretein belül kerültek kifejtésre. A javaslat fő rendes büntetése

(*poena ordinaria*) az egyszerű és a minősített halálbüntetés volt. A szabadságvesztés, a bebörtönzés (*incarceratio*) megjelent egyrészt a vizsgálati fogság esetében, amely a büntetőeljárást biztosító intézményként működött; ekként a 9., 26. és 27. artikulusokban az előzetes bebörtönzés, valamint a nyomozást követő letartóztatás még nem büntetési szerepet töltött be.⁵⁸

5.3. A szabadságvesztéssel mint rendkívüli büntetéssel (*poena extraordinaria*) és egyben arbitrárius – bírói mérlegelésre bízott – büntetéssel az 52. artikulus foglalkozott általános jelleggel: ide a kódex megfogalmazása szerint azok a büntetések tartoztak, ahol a bűncselekményt illetően nem állapítottak meg határozott büntetést, hanem annak megítélését a körülmények megfelelő mérlegelése alapján a bíróra bízták, figyelemmel arra is, hogy „a bűncselekmények olyan sokrétűek és változatosak, hogy a büntetések emiatt rendkívüliek”.⁵⁹ Ezek között megtalálható az 52. artikulus 10. §-ában a bizonyos napokon böjtöléssel, kenyéren és vízen tartással nehezített börtön és a 11. §-ban a határozott ideig tartó börtön.⁶⁰ Konkrétan határozatlan ideig tartó börtönről, avagy életfogytig – holtig – tartó szabadságvesztésről nem rendelkezett a javaslat. Meghatározott ugyan az idézett 52. artikulus az 1. §-ában egy határozott ideig vagy az élet végéig tartó (*ad dies vitae*), ingyenes és fizetség nélküli munkavégzést Magyarország határainál, ez azonban az életfogytig tartó munkát mint büntetést jelentette és nem konkrét, bezártan töltendő szabadságvesztést.⁶¹

A javaslat különös részében, amely az 59. artikulustól kezdve tárgyalta az egyes bűncselekményeket, több helyen is rögzítésre került a szabadságvesztés. Az istenkáromlás (59. art. 9. §) büntette elkövetését illetően, amennyiben az egyszerű polgárokat először érték közönséges istenkáromláson, büntetésük börtönbe zárás kenyéren és vízen. A házasságtörés (76. art. 8. §) egyik büntetéséként a határozott ideig toronyba vagy más börtönbe történő zárást említette, kenyéren és vízen tartással nehezítve, pénzbüntetéssel megtoldva. A házasságra kényszerítés és a nőrablás (79. art. 4. §) szintén kenyéren és vízen tartva, börtönnel is büntetendők lehettek, ugyanígy a prostitúció bűncselekménye is. Kiemelendő, hogy ezen fenti bűncselekmények tekintetében is a rendes büntetés – természetesen – a halálbüntetés volt, a rendkívüli büntetések vagy a bírói mérlegelésre bízott büntetések kizárólag az enyhébb elkövetési esetek vonatkozásában jöhettek szóba. A börtönbe zárást tehát csak néhol említette kifejezetten a javaslat, másutt viszont következtetni lehet lehetséges alkalmazhatóságára – így például a többek által elkövetett emberölés (64. art. 2–3. §) azon eseténél, ahol azon elkövetőket, akik csak részt vettek a veszekeedésben, ismétlődő lázadásban vagy tömegverekedésben,

de nem ők mérték a halálos ütet a sértettre, úgy őket a bíró belátása szerint kellett megbüntetni – amely az 52. artikulusból kiindulva akár börtön is lehetett. Hasonlóan a szülő-, gyerek- és házastársgyilkosság (65. art. 6. §) vagy a gyermekkítétel (68. art.) enyhébb eseteit érintően csak rendkívüli büntetést vagy arbitrárius büntetést említett a kódex.⁶²

A *Praxis Criminalis* mint forrás Huszty István egri jogtudós, ügyvéd és táblabíró kézikönyvként is használt munkájában, az 1745-ben kiadott *Jurisprudentia Practica* harmadik könyvében jelent meg, amely a *Praxis Criminalis* mellett a hazai korai törvények, a szokásjog (*Tripartitum*) és az első nagy összegző jellegű mű, a *Directio Methodica* büntetőjogi szabályainak összegzése mellett már tudományos igénnyel is tárgyalta a büntető anyagi és eljárási jogot. A szabadságvesztés ekkorra már a közbűncselekmények (*delictum publicum*) elkövetése okán kiszabott büntetések között keresendő, akár konkrétan, akár arbitrárius szankcióként említve. Emellett a korabeli büntetésvégrehajtási körülményekről is nyerhető kép Huszty leírásából: „a nyomor, az éhség, a hideg és a sötétség miatt a börtön az élők temetkezési helye”⁶³ – ekként gyakorlatilag bármely tartamú börtönbüntetés átvitt értelemben azonnal holtig tartó börtönné is válhatott a kegyetlen fogsági körülmények miatt.

6. Összegzés

Az életfogytig tartó szabadságvesztés korai szakaszáról ugyan számottevő korabeli jogirodalom nem áll rendelkezésre, azonban az oklevelekben rögzített jogesetekből következtetés vonható arra nézve, hogy a kezdeti időszakban az örökös fogság egyrészt ismert, másrészt alkalmazott büntetésként létezett a hazai jogi életben és bírászkodásban. Tetten érhető a jogalkotásban úgy a büntetés kánonjogi eredete, amint annak világi jogba történő adaptációja és ezáltal világi büntetéssé válása. Kodifikációja változatos képet mutat a 15–17. században: létezett olyan tervezet, amely ismerte és szabályozta, míg máskor kihagyták a szabályozás köréből, talán azon okból is, hogy maga a szabadságvesztés-büntetés sem volt még elterjedt büntetés a büntetőjog szabályainak lassabb rendszerezése nyomán. Végezetül rögzíthető az is, hogy a gyakorta alkalmazott halálbüntetés mellett a rendkívüli büntetésként jelzett börtönbüntetés már önmagában – az embertelen fogsági körülmények miatt – is elegendőnek bizonyult az elítélt élete végéig tartó börtönbüntetés realizálásához, így eleinte nem mutatkozott szükségesnek eme speciális büntetésforma bevezetése a világi jogba, hanem az csupán az egyházi személyek részére jelentett a büntetés mellett egyfajta értékítélet is.

LÁSZLÓ, ZSUZSANNA

Meilensteine – Quellen der lebenslangen Freiheitsstrafe in der nationalen Rechtsentwicklung von den Anfängen bis zur Praxis Criminalis (Zusammenfassung)

Für die Gesetzgebung de lege ferenda ist jedoch die Kenntnis der historischen Vorgeschichte wichtig, um die Entwicklung des Strafrechts zu bestimmen: wohin es sich entwickeln soll oder wohin es nicht. Im diesen Beitrag möchte ich die Kodifizierung und wissenschaftshistorische Meilensteine der lebenslangen Freiheitsstrafe, als einer der spezifischen Formen der Freiheitsstrafe im ungarischen Recht, sowie die Anwendungspraxis vorstellen – beginnend mit dem Erscheinen der sogenannten ewigen Gefängnisstrafe, bezogen auf einzelne Kodexe, Entwürfe, Vorschläge, bis die Überprüfung des von der Praxis Criminalis abgedeckten Zeitraums.

Zur frühen Phase der lebenslangen Freiheitsstrafe ist nicht viel zeitgenössische juristische Literatur verfügbar, jedoch

lässt sich aus den in den geprüften Urkunden gefundenen Rechtsfällen schließen, dass die lebenslange Freiheitsstrafe in der frühen Phase eine bekannte und praktizierte Strafe in der nationalen Justiz war.

In der Gesetzgebung sind der kanonische Ursprung der Strafe sowie die Anpassung der Strafe an das weltliche Recht und damit die Verwandlung in eine weltliche Strafe zu sehen. Die Kodifizierung der lebenslangen Freiheitsstrafe zeigt im 15., 16. und 17. Jahrhundert ein differenziertes Bild: es gab einen Entwurf, der es anerkannte und regelte, während es zu anderen Zeiten aus der Regulierung gelassen wurde – vielleicht auch deshalb, weil die Freiheitsstrafe selbst aufgrund der langsameren Rezeption und Systematisierung der Strafrechtsregeln noch keine verbreitete Strafe war.

Jegyzetek

- ¹ BÓNIS György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslatára 1712-ben*. Angyal szeminárium kiadványai. Szerk. BERTL Emil – JENCs Árpád. Budapest, 1934. Sárkány Nyomda, 5. p.
- ² DEGRÉ Alajos: *A Négyeskönyv büntetőjogi elvei*. Angyal szeminárium kiadványai. Szerk. BERTL Emil – JENCs Árpád. Budapest, 1936. Attila Nyomda Rt., 4–5. p.
- ³ Uo. 4. p.
- ⁴ SZÖLLŐSY Oszkár: *Magyar börtönügy. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása*. Budapest, 1930. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 27. p.
- ⁵ MOMMSEN, Theodor: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899. Duncker und Humblot, 963. p. „Im formellen Sinn ist allerdings auch dem spätesten Recht noch die Gefängnisstrafe fremd.”
- ⁶ MOLNÁR Imre: *A császárkori Róma büntetési rendszere*. In Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LVIII., Fasc. 26., Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2000. 375–376. p.; SÁRY Pál: *A börtönviszonyok változásai a keresztény Római Birodalomban*. In Sectio Jur. et Pol., Tom. XXXIII., Publicationes Universitatis Miskolcensis, Miskolc, 2015. 76–77. p.; vö. BERCZKI Zsolt: *Változó börtön: fejezetek a szabadságvesztés-büntetés történetéből*. *Börtönügyi Szemle*, 2000. 3. sz. 110. p.
- ⁷ MOMMSEN 1899. 960–961. p.
- ⁸ „Solent praesides in carcere continendos damnare aut ut in vinculis contineantur: sed id eos facere non oportet. nam huiusmodi poenae interdictae sunt: carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet.” Ulpianus: *Digesta, De poenis*, 48.19.8.9.
- ⁹ „Incredibile est, quod adlegas liberum hominem, ut vinculis perpetuis contineretur, esse damnatum: hoc enim vix in sola servili conditione procedere potest.” Imperator Antoninus: *CJ. De poenis*, 9.47.6.
- ¹⁰ SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről*. Buda, 1841. Magyar Tudós Társaság, 88. p.
- ¹¹ SZÖLLŐSY 1930. 3. p.
- ¹² EISENHUT, Werner: *Die römische Gefängnisstrafe. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* I/2, 1972. 268–282. p.
- ¹³ MOLNÁR 2000. 365–366. p.
- ¹⁴ MEZEY Barna: *A hosszú tartamú szabadság-büntetés a jogtörtételemben*. *Börtönügyi Szemle*, 2005. 2. sz. 4. p.
- ¹⁵ „X. Item so aber eyn person, eyner gnugsamen vnzweifelichen überwunden, vnnnd erfunden missethat halben, nach laut diser vnser

- vnd des heyligen Reichs ordnung, von der oberkeyt vnd ampts wegen entlich an jrem leib oder gliedern gestrafft werden solte, also dass die selbig straff nit zum todt oder ewiger gefengknuss fürgenommen würd, mit erkantnuss solcher straff, Soll es sonderlich auch gehalten werden, als imm hundert vnd sechs vund neuntzigsten artickel an-fahend.” ZOEPLF, Heinrich: *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. C. F.* Leipzig und Heidelberg, 1870. Wintersche Verlags-handlung, 5. p.
- ¹⁶ „Item so overs eyn persone, eyner genochsamen vngetwy-felden, overwunnen vnde erfunden myssedat halven, na lude dusser vnser ordnancien von amptess wegen entlich an ereme lyve edder lydmaten gestrafft werden scholde, also dat desulfte straffe nicht tome dode edder ewyger gefencknisse vorghenomen worde: mit erkantnisse sulker straffe schal jd sunderlik ok geholden werden, also jme twehundert vnde twe vnde twyntigsten artickel angetoget gefunden wert.” KOHLER, Josef – SCHEEL, Willy: *Die Bambergische Halsgerichtsordnung in niederdeutscher Übersetzung*. Halle, 1904. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 4–5. p.
- ¹⁷ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1914. Grill Könyvkiadó, 282. p.; SZÖLLŐSY 1930. 28. p.
- ¹⁸ HAJDU Lajos: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985. Magvető Könyvkiadó, 134. p.; MEZEY Barna: *A magyar feudális büntetőjogi felelősség a XVIII. század első évtizedeiben*. In ASZTALOS László – GÖNCZÖL Katalin: *Felelősség és szankció a jogban*. Budapest, 1980. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 254., 259. p.; BÓNIS 1934. 17 p.
- ¹⁹ SZEMERE 1841. 88. p.
- ²⁰ Uo. 88–89. p.
- ²¹ Uo. 89. p.
- ²² Uo. 89–91. p.
- ²³ MOMMSEN 1899. 964. p.
- ²⁴ Szent István király Dekrétomainak Második Könyve. 9–10. fejezet.
- ²⁵ Szent László király Dekrétomainak Második Könyve. 8., 9., 16. fejezet.
- ²⁶ „[...] et quam idem etiam Dominus Benedictus in se sponte recepit, si praemissa non servaret, cum effectu incurreret ipso facto, et in super perpetuo carceri Ecclesiae B. Iohannis Agriensis existeret mancipandus, et beneficio ac omnibus bonis suis privandus [...]” APSAI MIHÁLYI János (szerk.): *Máramaros vármegye története*. I. kötet. Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Mayer és Ber-

- ger Könyvnyomdája, Máramaros-sziget, 1900. 23–24. p. Lásd még FEJÉR Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi IX. Vol. 1. Typ. Regiae Universitatis Ungaricae, Buda, 1833. 426–427. p.
- ²⁷ Uo. 644–645. p. Vö. NAGY Imre (szerk.): *Anjoukori okmánytár V. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. Budapest, 1887. Magyar Tudományos Akadémia, 343–344. p. „perpetuo carceri est deputatus”.
- ²⁸ MÁLYUSZ Elemér (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399)*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Budapest, 1951. Akadémiai Kiadó, 500–501. p.
- ²⁹ BORSA Iván (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414)*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Budapest, 1994. Akadémiai Kiadó, 510–511. p.
- ³⁰ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár; 1000–1526. évi törvények*. Budapest, 1899. Franklin, 262–263. p.
- ³¹ Uo. 508–509. p.
- ³² FEKETE NAGY, Antonius – KENÉZ, Victor – SOLYMOSSI, Ladislaus – ÉRSZEGI, Geisa: *Monumenta Rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó, 271. p.
- ³³ NAGY Iván – B. NYÁRY Albert: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490. In *Monumenta Hungariae Historica*. 4. kötet. Budapest, 1878. MTA Könyvkiadó, 331–332. p. Vö. Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos pontifices datae et ab eis acceptae – Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490. *Monumenta Vaticana*, Ser. I, Tom. VI., Budapest, 1891. 138. p.
- ³⁴ THALLÓCZY Lajos – BARABÁS Samu: *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus – A Frangepán család oklevéltára*. II. kötet, 1454–1527. Budapest, 1913. Magyar Tudományos Akadémia, 346–353. p.
- ³⁵ Vö. NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 2013. Akadémiai Kiadó, 46–47. p.
- ³⁶ WÉRBÓCZY, Stephanus: *Decretum Tripartitum Juris Consuetudinarii inlyti Regni Hungariae*. Tyrnaviae, Typis. Academicis, 1740. 54–56. p.
- ³⁷ Uo. 98–100. p.
- ³⁸ Uo. 313–315. p.
- ³⁹ Uo. 342–344. p.
- ⁴⁰ Uo. 428–429. p.
- ⁴¹ Uo. 537–539. p. „Qui si iuramentum praestare, et onus hoc subire, in seque levare recusaret; vel forte accepta securitate, adversarium suum defraudaret; tuncadversarius ipse rusticum illum (ubicunque locorum poterit) rursus detinendi, ac incarcerandi, et in suam securitatem redigendi, ad effectum usque restitutionis ejuscemodi Homa-gii, aut damni, vel debiti, plenariam habet facultatem, illeque supplere tenebitur invitus, quod noluit liber et manumissus.”
- ⁴² Uo. 120–121., 125–126. p.
- ⁴³ DEGRÉ 1936. 9. p.
- ⁴⁴ Uo. 10. p.
- ⁴⁵ Uo. 14–15. p.
- ⁴⁶ *Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae*. Zagrabiae, Typis. Novoszelianae, 1798. 299. p.
- ⁴⁷ DEGRÉ 1936. 15. p.; vö. *Quadripartitum*, 369–370. p.
- ⁴⁸ Uo. 29–30. p.
- ⁴⁹ Uo. 476. p.
- ⁵⁰ KITONICH, Johannes: *Directio Methodica Processus iudicarii juris Consuetudinarii inlyti Regni Hungariae*. Tyrnaviae Typis. Academicis, 1724. 141., 147. p.
- ⁵¹ RÉTI ILLÉS Elemér: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon*. Angyal szeminárium kiadványai. Szerk. BOGSCH Árpád. Budapest, 1916. 5. p.; BÓNIS 1934. 7. p.
- ⁵² VUCHETICH, Matthias: *Institutiones Iuris Criminalis Hungarici in usum Academicarum Regni Hungariae*. Typis. Regiae Universitatis Hungaricae, Buda, 1819. 33. p. Introductio, III. 25. §
- ⁵³ BÉLI Gábor – KAJTÁR István: Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században. (A Praxis Criminalis). In: *Dolgozatok az állam – és jogtudományok köréből XIX*. Pécs, 1988. 39. p.; VUCHETICH: 1819. 33–34. p. Introductio III. 25. §
- ⁵⁴ RÉTI ILLÉS 1916. 6–7. p.
- ⁵⁵ BÓNIS 1934. 8. p.
- ⁵⁶ A Praxis Criminalis vizsgálatát az eredeti, 1687-ben kiadott munkából végeztem el: *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis Serenissimo, Neo-Regi Apostolico Hungariae Josepho I. Dicata sumptibus eminentissimi principis cardinalis á Kollonicz*. Tyrnaviae Typis Academicis per Joannem Nicolaum Martium, 1687.
- ⁵⁷ Biczó András: Egy 17. századi osztrák tartományi rendtartás processuális szemléletének vizsgálata. *Büntetőjogi Szemle*, 2021. 2. sz. 23–24. p.
- ⁵⁸ *Praxis Criminalis* 3., 9–10. p.
- ⁵⁹ Uo. 24. p. „in ijs delictis, quibus nulla certa poena statua est, sed ea iudici juxta prudens iudicium et qualitatem circumstantiarum mensuranda committitur [...]. Caeterum extraordinariae poenae, tam multiples et diversae sunt, quam sunt ipsa delicta.”
- ⁶⁰ Uo. 25. p. „10. § In carcere certis diebus in pane et aqua jejunare; 11. § Carceres ad certum tempus.”
- ⁶¹ Uo. 24. p.
- ⁶² Uo. 28–57. p.
- ⁶³ HUSZTY, Stephanus: *Jurisprudencia Practica seu Commentarius Novus in Jus Hungaricum*. Tyrnaviae, Typis. Collegii Academici, Buda, 1745. 17–18. p.

